

Tonca iz lonca

Nenavadna zgodba iz starih časov.

2.

mesto je pot dolga.

Pri Košanovih so vstali navsezgodaj, in ko je zvonilo jutranjico, so že pozajtrkovali in se poslavljali. Oče je bil resen, mati ni mogla prikriti žalosti, ki ji jo je budila skrb za sina. Tudi Bernardku so silile solze v oči. Do zadnjega je težko čakal dneva, ko bi odšel v mesto, ob slovesu pa mu je bilo težko.

Bojazen pred tujim svetom in neznanimi učenimi menihi se mu je budila v srcu. Kako ga bodo sprejeli, kako bodo ravnali z njim, ki je s kmetov, ga je skrbelo in še, ali se bo res mogel postaviti s svojim znanjem. Gospod župnik ga je pač hvalil, da ima bistro glavo, zatrjeval mu je, da sta se toliko naučila, kolikor bi v mestu v enem letu ne pridobil — a gospod je dober, nemara mu je le zaradi lepšega tako govoril, da mu ne upade pogum in ne izgubi veselja do učenja. In še dolgo pismo je dal gospod očetu, ko sta bila pri njem, in je rekel, da zdaj gresta lahko sama v mesto, ko je grajski pisar vse uredil. Pismo je po latinsko *sano*. Prebral mu ga je, gospod in se smejal. Če zna že toliko latinščine, da razume, kaj piše, ga je vprašal. Zardel je in priznal, da vsega ne razume. Samo toliko je razumel, da piše gospod o njem, da ga hvali, kako se je pridno učil, da obvlada »materiam infimae classis grammatices« — snov prvega razreda slovnice. O, če bi vedel, da se mu bodo smejali, da se bodo mestni šolarji iz njega norčevali, ko se ne bo znal tako obnašati, kakor je navada v mestu, da ga bodo postrani gledali, ker bo kmečko oblečen in obut, in da ga bodo oponašali, ker ne bo znal drugače govoriti ko po domače — o, če bi to vedel, še zdaj bi se premislil in ostal rajši doma. Ko se je pri ujcih in ujnah, pri stricih in strinah in botru in botri poslavljaj, so ga vsi blagrovali, da gre v mesto, kjer je tako lepo. Ob slovesu pa se mu je ob mislih in skrbih, katerih prej ni poznal, le zazdelo, da je doma najlepše, da bi očetove hiše ne smel zapustiti in tudi polj in njiv in pašnikov in gozdov domačih ne. Dom je samo eden in vesoljni svet nima kraja, ki bi ti ga nadomestil, se je spomnil, da je bral v latinskih bukvah. Takrat mu to ni šlo v glavo, zdaj je resnico latinske modrosti doumeval in prvič je občutil v srcu pravo bridkost.

Tako so bili oče, mati in sin ob slovesu žalostni, samo Tonca je bil vesel in nepočakan.

»Jaz pa nisem nič žalosten! Pojdim, pojdim!« je priganjal in oči so mu zažarele, ko je Košana oprtal koš, v katerega so bili spravili vse, kar bi Bernardek v mestu potreboval.

»Pa pojdim v božjem imenu!« je dejal oče.

Tedaj je mati glasno zajokala. Z blagoslovljeno vodo je pokrižala sina, ga objela in poljubila in mu še zadnjič z ljubečo besedo priporočala, naj v mestu ne pozabi na Boga, naj bo priden, da ga bodo vsi radi imeli, in naj nikdar ne pozabi, kaj je prosila duša rajnega starega očeta v grajski ječi.

Bernardek je vse obljubil in so se odpravili.

Tonca je tekel naprej.

Košana in Bernardek sta se mu smejala, še materi je šlo na smeh, ko je videla pritlikavčka, kako se je pognal po stezi izpred hiše.

»Če boš tako hiter, te ne bova mogla dohajati!« se je pošalil Košana.

Tonca je hotel pokazati, da lahko še bolj teče, pa se je pogнал, a se je pri priči izkazalo, da gre prevzetnost pred — padcem. Nič ni gledal pod noge, zadel je ob kamen in tako padel, da je kar obležal in zajokal.

»Ali si se udaril?« ga je vprašal Bernardek, ki je prihitel k njemu.

»Ne vem,« je odgovoril in še jokal.

»Seveda si se; nosek si si odrgnil in roke tudi!« je ugotovila mati, ki je tudi pritekla izpred hiše in ga dvignila ter mu obrisala praske.

»Nič hudega ne bo,« je menil oče in še rekel materi, naj mu Tonca položi lepo v koš, odkoder bo lepše videl, kod bodo hodili, in ne bo več nevarnosti, da bi spet padel.

Tonca se ni branil.

V košu je bilo še toliko prostora, da bi v njem lahko stal, sedel ali ležal, kakor bi se mu pač ljubilo. Brž ko je bil v košu, je pozabil na

padec, praske in na jok. Z rokami se je oprijel za rob koša, vstajal in počepal in klical materi, ki je stala na kraju nesreče in gledala za njimi:

»Ku... kuk... ku... kuk...«

»Ti porednež!« mu je zaklicala Košanka in se morala smejati kljub žalosti, ki ji je polnila srce, ko so se bližali ovinku, kjer se je Bernardek še enkrat obrnil in zaklical zbogom...

Tonca je nehal kukati. Nov svet se mu je odpiral in vse je hotel vedeti. Mogočno Belo vodo, ki je tekla ob cesti, je občudoval in spraševal, odkod priteče in kam hiti, spraševal je, ali pelje v mesto samo ena cesta in skozi koliko vasi pojdejo, kako se imenujejo in ali so povsod taki ljudje, kakršni so v Srednji vasi in tam, kjer je on doma.

Košana mu je odgovarjal, kakor je vedel in znal. Če je bil kratek, Tonca ni bil zadovoljen. Odgovor je porabil za novo vprašanje in tako ni bilo vprašanj ne konca ne kraja.

Ko so tako šli in šli, se je primerilo, da jim je pritekel naproti črn pes. Ustavil se je in začel neznansko lajati. Bernardek se je stisnil k očetu, ki je psu zagrozil s popotno palico. Nič ni pomagalo.

»No, pes, ki laja, ni hud,« je menil oče in nadaljeval s sinom pot, češ črna mrcina bo že nehala in izginila, kamor je namenjena.

Pa jih pes ni pustil. Za njimi je šel in lajal in lajal. Zdelo se mu je, da bi se najrajši zagnal v koš.

Odkar je začel pes lajati, je Tonca prenehal z vprašanji, kakor bi odrezal.

»Ali se ga bojiš?« je zdaj vprašal Košana in čakal odgovora.

Tonca ni bil ne dolg ne kratek.

Pes je ob Košanovem vprašanju začel še bolj divje lajati. Dà, celo v koš se je zaganjal in ga enkrat tako zgrabil s svojimi močnimi zobmi,

da je Košana zaustavil. S palico ga je moral oplaziti po zadnjih nogah, da mu jih je izpodnesel in se ga tako rešil.

Tonca je bil še vedno tih, kakor bi ga ne bilo v košu.

»Hentajte, to si pa junak, Tonca! Nič ne kričiš, nič ne jočeš in še odgovora ne daš. Res ne vem, ali te še nosim v košu ali pa sem te kje stresel. Počivati bo treba in pogledati, kako je s teboj. Da mi le nisi od strahu umrl!... Pes pa je nemara tako zlakotovan, da se mu cedijo sline po pogači, ki jo imamo s seboj za popotnjo! Ne, tako trd nisem, da bi se ne usmilil živali. Čakaj, čakaj, Črnin,« je Košana kar po svoje imenoval psa, »če nas spremljaš zato, ker ti diši pogača, jo pa dobiš!«

Pes je nehal lajati in je začel mahati z repom in prijazno gledati Košana, kakor bi bila najboljša prijateljca.

»Le odložite, oče, le!« je bil Bernardek zadovoljen, ker ga je pot že utrudila in bi rad počival, česar pa ni maral naravnost povedati.

»Ne, ne!« se je tedaj pritajeno oglasil Tonca iz koša.

»Hvala Bogu, da si le še živ!« je dejal Košana veselo, pes pa je pridvignil ušesa in začel znova lajati in se zaganjati v koš.

»Ne, ne!« je ponovil Tonca z neznanskim strahom, zakaj kar je on vedel, Košana in Bernardek nista vedela. Če bi bil pes navaden pes, bi Tonca ne obmolnil. Nič bi se ga ne bal, še dražil bi ga iz koša in oponašal njegovo lajanje. Pa je pes res Črnin, kakor mu je rekel Košana, Črnin čarovnice Gozdulje! In kjer je Črnin, tam mora biti blizu tudi Gozdulja. Gotovo hodi s hudobo Črninom po svetu in išče njega, Tonca, ki ji je izmaknil stekleničici s čudežnimi kapljicami. Zdaj jih nima več in zato si ne more pomagati, da bi začarala svoje stare noge in bi hitro hodila. Kakor navadna stara žena mora hoditi in zato je zaostala. Hudoba Črnin je pa pes, štiri noge ima in teče in se ne utruji. Nič ni lačen, njega je zavohal in zato laja. Zgrabil bi ga rad in ga odnesel s stekleničicama vred Gozdulji, da bi lahko spet po svoje čarala in strahovala ljudi. Ne, ne, Košana ne sme odložiti koša!

Pa je Košana le iskal primeren prostor ob cesti, kamor bi oslonil koš, da bi vzel iz njega pogačo.

Tedaj je prištorkljala izza ovinka po cesti upognjena starka. Črnin ji je tekel naproti, lajal je, kakor bi ji hotel nekaj važnega povedati.

»Hov, hov, hov! Tonca, Tonca! Mož, mož, mož! Koš, koš, koš!« je Tonca razumel lajanje in vedel, da mu huda prede. Ako odloži Košana koš, da bi vzel iz njega pogačo, bi črna pasja hudoba že tako gledala, da bi hlastnila po njem in ga odnesla v gobcu kakor divjega zajca. Preden bi se Košana in Bernardek zavedela, kaj se je zgodilo, bi bil Črnin že kdo ve kje. In Gozdulja bi se na ves svoj zoprni glas smejala, klicala Črnina in mu grozila s palico, a le zaradi lepšega. Grožnja bi veljala njemu, Toncu, ker bi vedela, da ga Črnin nese naravnost v gozd v njeno kočo, iz katere bi gotovo ne prišel več živ. O, umrl bi in sodni dan bi bil, na katerega je že pozabil... Ne, rešiti se mora, zdaj ne bi prišel še rad pred sodbo, ko je napravil nemara še kak greh, čeprav ne ve katerega... In mesta ne bi videl, če bi ga odnesel Črnin in bi moral umreti v Gozduljini koči! In nikdar ne bi izvedel, kakšne so šole, kamor pelje Košana Bernardka. O, rešiti se mora, rešiti, da bo črna hudoba zastonj cedila sline po njem in se bo morala škriba Gozdulja obrisati pod nosom!...

In Tonca si je pomagal. Nevidnega se je napravil in še koš je omočil s kapljico iz male stekleničice in želel, da bi bil z vsem, kar je v njem, neviden.

Gozdulja je prištorkljala s psom do Košana in se ustavila.

»Kam, oče, kam?« je prijazno vprašala.

»Sina peljem v mesto,« ji je odgovoril.

»Služit?« je hotela vedeti.

»Ne, v šole gre!« je povedal Košana s poudarkom, ki je razodeval, kako je ponosen, da more tako odgovoriti.

»V šoolo?« se je zateglo začudila starka, pogledala Bernardka in še vprašala, odkod sta.

»Iz Srednje vasi sva, iz Srednje vasi, če veste, kje je!«

»Vem, vem. Enkrat sem bilà tam gori, a me ne bo več videla! Hudega grofa imate, ki reveža z bičem in psi nažene. Če ne bi bila Črnina s seboj, bi takrat ne bila ostala živa. O, da morejo biti na svetu taki ljudje, ki ne poznajo usmiljenja!« je hinavsko končala Gozduľja in zavila oči.

»Na, ta je pa lepa!« se je oglasil Košana.

»Kaj se je pa zgodilo?« je bilà starka radovedna.

»Vašemu psu sem mislil dati kos pogače. Zavohal jo je in mi ne da miru. Koš mi je hotel strgati s hrbta, tako je zlakotovan...«

»Koš s hrbta? Saj ga nimate!« je zazijala ženščina.

»Pa ga je oče imel, še pravkar ga je imel!« se je vmešal v pogovor Bernardek, da bi s svojim pojasnilom potrdil očetovo besedo o pogači, psu in košu.

Košana se je udaril ob čelo in se zasmel.

»Hahaha, seveda! To je pa spet njegovo delo!...«

»Pssst!... Pssst!... Pssst!...« se je trikrat oglasilo z grive ob cesti, kamor je menil Košana, da je oslonil koš. Kakor bi sikal razjarjen gad, tako je bilò slišati.

Pes je vzrenčal in se zaganjal v grivo kakor pobesnel.

»Čigavo delo, čigavo?« je imelo starko.

»To...« — Košana ni poznal laži in že se mu je zareklo, a pravočasno je spet zasikalo, da se je le premislil in nadaljeval: »To... to je napravil kajpada škrt, ki vleče ljudi, da se jim potem smeji!...«

Gozduľji so zagorele brljave oči. »To... to... Tonca,« ji je šinilo v misel, ker na škrtata ni dala, drugi pa razen Tonca z njenimi kapljicami ne bi mogel koša kar na lepem spremeniti v nič, ki se ne vidi. Torej še živi.

Ni se spremenil v polha, ki ga je čevljar Tona na medenki ujel v past in končal. Samo da ga je izsledila! Dobiti ga mora v roke živega ali mrtvega, da mu vzame kapljice in si bo spet z njimi po ljubi volji pomagala.

»Tako, tako?« je navidez verjela Košanu. »Pa počakajmo, da škrat spet prinese koš. Tudi jaz sem lačna in bi vas prosila za kos pogače. Dolgo pot sta že napravila, pa počivajmo skupaj! Škrat gotovo ni tako trdega srca kakor vaš grof, da se ne bi usmilil popotnih in lačnih. Dovolj je napravil šale, lahko se bo smejal, mi pa tudi, ko bomo jedli pogačo!...«

»Preveč se zamudiva, ako bi čakala na škratovo milost. Do večera morava priti v mesto,« se je izgovarjal Košana.

»Pa brez koša? Gotovo ste naložili vanj, kar bi sin potreboval?« je hotela Gozdulja zadržati očeta in sina, da bi le počasi izvela iz njiju vse, o čemer sta previdno molčala.

Košana se ni dal zadržati.

»Pojdiva!« je rekel sinu. »Če sva že ob koš in vse, ne bodiva še ob pamet, da bi se nama potem pedenj škratec še bolj smejal!«

In je zastavil palico, da bi šla.

Pes, ki se je bil zagnal v grivo in kakor v začaranem krogu tekal sem in tja, odskakoval in se vedno znova zaganjal na isti prostor z nepomirljivim renčanjem in lajanjem, je planil v enem samem skoku na cesto. Postavil se je pred Košana in Bernardka in ju ni pustil z mesta.

»O, moj Črnin se ne da preslepiti,« je rekla starka. »Dokler ne dobi pogače, se ga ne bosta odkrižala!«

Res se ni dal pes ne zlepa ne zgrda spraviti s pota in oče in sin sta bila v neznanski zadregi. Gozdulja ju je prikrito škodoželjno gledala in da ne bi vzbudila kakega suma, je tudi sama zamahnila s palico nad psom.

»No, no, Črnin, saj morava tudi midva naprej! Pogačo boš doma dobil, no, no!«

Črnin ni odnehal. Razumel je svojo gospodinjo in je vedel, da pomeni njen »no, no« toliko kot »daj, daj!« In zato je renčal in lajal in se zaganjal v očeta in sina, da se nista mogla ne za korak premakniti.

In tedaj se je zgodilo, da se je pedenj škratec le usmilil Košana, ki tega ni pričakoval in je začudeno pogledal v grivo. Še bolj je zazijala Gozdulja, ki so se ji nakrat pomladile noge, da je pri priči skočila za psom h košu, ki je stal tam, kamor ga je bil oslonil mož iz Srednje vasi. Z eno roko je pridrževala koš, z drugo je pa brskala po njem. Pes je ves nemiren stal ob njej in so ga bile same oči.

»Baba, kaj delaš? Koš je moj!« je vzrožil Košana.

»Hihihi, vem, da je tvoj, a držim ga, da bi ga spet škrat ne potajil, in pogačo iščem, pogačo, ko sva s Črninom tako lačna. Vsaj pogačo bi rada rešila, če se že škratec zmisli, da bi drugo spet izmaknil!...« je bilà Gozdulja ujedljivo sladka in pretkano zgovorna.

Košana ni vedel napraviti drugega, ko da je tudi sam stopil h košu. Starki je nejevoljno odmaknil roko in segel po pogačo. Ko jo je med drugim blagom iskal, je tipal, če bi kje zadel ob Tonca, a nikjer ga ni začutil. Oddahnil se je in je bil spet dobre volje, zakaj toliko je le presodil, da mora babi nekaj drugega bloditi po glavi in ne pogača.

»Tako,« je rekel, ko je držal pogačo v rokah, »zdaj upam, da se le odkrižam tvojega zlakotovanega psa in še tebe z njim!«

In je odlomil dva kosa pogače. Lepo se je zapekla pod žerjavico na ognjišču. Nič pepela ni bilo na njej in nič oglja, ko jo je žena skrbno pokrila z zeljnatimi listi. In rumena je bilà ko oni cekini, ki jih hrani doma in je vzel samo dva s seboj na pot. Seve, saj je pa tudi bilò tako poletje, da je morala turščica zoreti, kakor že dolgo ne. Dobra turščica

dá dobro moko, dobra moka dobro pogačo, če se gospodinja razume na peko kakor njegova doma.

»V božjem imenu, tu imata!« je rekel Košana in dal prvi kos starki, drugega je pa pomolil psu. Gozduľja je vzela, pes pa je pogačo samo povohal, povsil rep, ga stisnil med noge in čudno renčal.

»Bodi pa lačen, mrcina, če ti pogača ne gre!« je dejal Košana, očistil kos, kjer ga je pes povohal, in ga dal Bernardku. »Božjega daru ne bomo zametali!« je menil in optal koš.

»Pes ima tudi pamet, zlasti moj,« je opravičevala Gozduľja svojo črno mrcino. »Ve, da bo pogače do mesta premalo, ako bosta tako radodarna. Kaj ne, Črnin?«

»No, potem je pa prav, si pa delita tvoj kos in Bog vama ga žegnaj, da bi ga imela oba dosti! Zbogom!«

Kar odsekano se je poslovil Košana in, čudno, starka ni ne ene več golsnila in tudi pes ni več ne renčal ne lajal.

Tiho sta šla oče in sin in mislila vsak svoje, kar pa je biló eno in isto. Kje je Tonca in kaj je z njim, ju je skrbelo, ker se ni toliko časa nič več oglasil. Ko sta prišla že precej daleč po ravni cesti do novega ovinka, se je Bernardek ozrl. Radoveden je bil, kaj je s starko in njenim psom. Videl je, kako je s svojo palico še vedno brskala po grivi, kjer so počivali. In pes je tiščal za palico in kamor jo je postavila, je grebel s prednjima nogama, kakor bi hotel kdo ve kaj izkopati. Ali je starka opazila, da se je ozrl in jo gleda? Vzravнала se je in zagrozila s palico...

Bernardek je bil zaostal. Ob grožnji se je zbal, da ne bi ženska naščuvala za njim psa, zato je skočil v dir za očetom, ki se je bil že skrtil za ovinkom. Povedal mu je, kaj je videl, in ugibala sta, da mora biti starka hudobna ženska, če že ne prava coprnica...

»Coprница, coprница!« se je tedaj pred njima oglasil Tonca, ki je ujel njun pogovor. In še je povedal, da jo pozna od doma, njo in njenega psa, črno hudobo. Da je hodila krast njihove medenke, da ga je stresla s hruške in potlačila v vrečo, a da ji je ušel, ko je ni bilo doma. Zdaj da ji ni hotel priti spet v roke, ker bi se mu slabo godilo, ko ve za njene skrivnosti. Nevidnega ni mogla videti ne ona ne njena črna mrcina, a da bi bil bolj varen, si je želel še hitre noge in je prišel do tega mesta, kakor bi trenil.

»To si pa dobro napravil!« ga je pohvalil Košana, se z Bernardkom vred smejal in še menil, da bi biló prav, če bi tudi njima pomagal do hitrih nog, ko sta se toliko zamudila.

Tonca se ni dal dvakrat prositi. Še vedno neviden se je s prstom, ki si ga je omočil v svojo čarovno tekočino, dotaknil njunih nog in želel, da bi bile hitre in se do mesta prav nič ne utrudile.

In že sta oče in sin šla, kakor da imata na nogah peruti. Nič nista čutila trde ceste pod nogami. In tudi Tonca je držal korak z njima. Videla ga nista, a govoril je z njima, kolikor so mogli govoriti, ker v mesto so prišli potem neznansko hitro.

(Dalje.)

Fr. Kunstelj

Jesenska

*V rebri brajda rumeni,
v listju žlahtni grozd zori,
sonce z neba se smehlja,
z žarki toplo boža ga.*

*Kmetič z brento v reber gre,
radostno mu je srce —
kar mu sladka kaplja da,
bo za ženko, mala dva.*